

แบบแผนจองไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน¹

received 7 MAR 2021 revised 29 SEP 2022 accepted 23 JAN 2023

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

อาจารย์ ดร.

สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตเชียงใหม่

พระรังสรรค์ จนทลีโล

นิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตเชียงใหม่

บทคัดย่อ

วิหารไทใหญ่หรือจองในภาษาไทใหญ่หมายถึงวิหารอันเป็นที่อยู่ของคณะสงฆ์ตามลักษณะของวิหารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีลักษณะเป็นวิหารไม้ขนาดใหญ่ ยกพื้นสูง รูปแบบในปัจจุบันได้รับการบูรณะหรือสร้างขึ้นใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 25 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 26 สามารถแบ่งได้เป็น 1) วิหารทึบในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส กับ 2) วิหารทึบในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการแบ่งพื้นที่ภายในวิหารเป็นส่วนของชานนอก พื้นที่ซึ่งใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปเรียกจองพารา พื้นที่ซึ่งใช้เป็นห้องนอนเจ้าอาวาสเรียก จองเจ้าบุญ พื้นที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเรียก จองอะมะยา วิหารบางหลังยังได้ต่อเติมห้องครัวที่เรียกว่า จองหอม และห้องน้ำที่เรียกว่า เว็จกุฎี ไว้ร่วมกันบนวิหารด้วยรูปแบบหลังคาวิหารไทใหญ่มี 2 รูปแบบ ได้แก่ หลังคาแบบยอดปราสาทแบ่งเป็นแบบประเพณีนิยมที่สืบมาจากพม่ากับแบบตะวันตก และหลังคาจั่วยกคอสองชั้น ลวดลายประดับตกแต่งวิหาร มักเป็นการฉลุลายแผ่นสังกะสีและไม้ พบงานปิดทองฉลุลายบนเสาวิหาร และด้านหน้าวิหารมักสร้างหอประดิษฐานพระอุปัชฌาย์ไว้กลางน้ำ

คำสำคัญ: แบบแผนทางสถาปัตยกรรม, วิหาร, ไทใหญ่

¹บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัย เรื่อง “วิหารชาติพันธุ์ไทใหญ่ในล้านนา: การสร้างสรรค์เส้นทางและรูปแบบการท่องเที่ยวใหม่” ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย จากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประจำปี 2020 ดำเนินการวิจัยแล้วเสร็จปี 2021

The Pattern of Jeong of Tai Yai in Mae Hong Son Province¹

Sirisak Apisakmontree

Lecturer, Ph.D.

Buddhist Art Program graduate school,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Chiang Mai Campus.

Phra. Rangsang Jantaselo

Ph.D. student of

Buddhism Mahachulaionkornrajavidyalaya
University Chiang Mai Campus

Abstract

Tai Yai Vihara or Jeong in Tai Yai language, referred to the sanctuaries of monks, according to the nature of the temple that appears in the Tripitaka, which were the large sanctuaries raised on the high platform. The present style was either restoration or rebuilt in the 25th - 26th Buddhist century. There were 1) the solid sanctuaries in the square plans, and 2) the solid sanctuaries in the rectangular plans. The interior of the sanctuaries was divided into parts of the front porch. The area in which the Buddha image was enshrined was called Jeong Para. The area used as the abbot's bedroom was called Jeong Chao Boon. The hall area used for Buddhist rituals was called Jeong Amaya. Some sanctuaries had also added a kitchen called Jeong Som and a bathroom called Vejkudi filling together on the sanctuaries. The roof of Tai Yai sanctuaries had two types: a castle-shaped roof, which was a traditional style dating from Myanmar and Western, and a double-necked roof. The pattern decorated Vihara was stencil, galvanized sheet and wood stencil. Gilding work on the pillars of Vihara and front of the Vihara there was a tower of Phra Upakhut in the middle of the water.

Keywords: The pattern of architectural style, Vihara, Tai yuan

¹This article is a part of the research "The Ethnic Tai Vihara in Lanna: Creating new routes and style of tourism". that the Department of Cultural Promotion, The Ministry of culture was supported the budget in 2020 - 2021.

บทนำ

คนไทยในล้านนาประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ คนไทกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาในล้านนา คือ ไทใหญ่ ตั้งถิ่นฐานกันมากในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและตามแนวตะเข็บชายแดนไทยพม่า พวกเขาได้สร้างวัดตามแบบวัฒนธรรมไทใหญ่ที่ต่างออกไปจากวัดชาวล้านนา (ไทยวน) หรือวัดของชาวไทลื้อ หรือวัดของชาวไทยอง ที่อาศัยอยู่ร่วมบนแผ่นดินล้านนา ศาสนสถานโดดเด่นในวัดไทใหญ่อย่างหนึ่ง คือ วิหารหรือจอย วิหารแต่ละหลังล้วนมีขนาดใหญ่โต สร้างด้วยไม้ทั้งหลังแบบอาคารยกพื้นสูง โดดเด่นด้วยการซ้อนชั้นของหลังคา และการประดับตกแต่งด้วยลายฉลุสังกะสี ขนาดที่ใหญ่ของวิหารและการประดับตกแต่งที่งดงาม ย่อมแสดงให้เห็นถึงความศรัทธา ความมุ่งมั่น และความสามัคคีของชาวไทใหญ่ ในการช่วยกันสร้างสรรค์อาคารเหล่านี้ วิหารไทใหญ่แต่ละหลังจะมีแผนผังและโครงสร้างหลังคาอย่างไรบ้าง จะได้วิเคราะห์ในบทความนี้

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์แบบแผนวิหารไทใหญ่ ได้แก่ ผังพื้นวิหาร โครงสร้างหลังคา และลวดลายประดับตกแต่งวิหาร

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเริ่มจากการคัดเลือกพื้นที่วิจัย โดยวิเคราะห์จากข้อมูลประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ พบว่าจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่ ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่อาศัยอยู่มากที่สุด จึงได้เลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นพื้นที่วิจัย จากนั้นได้คัดเลือกวัดและวิหารสำคัญในจังหวัดแม่ฮ่องสอน 10 หลัง โดยมีข้อกำหนดดังนี้

- 1) เป็นวิหารที่มีสภาพสมบูรณ์ ไม่พังทลาย
- 2) ยังเป็นวิหารที่มีการใช้งานอยู่ ไม่ร้าง
- 3) เป็นวิหารที่สะท้อนงานฝีมือของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ และตั้งอยู่ในชุมชนของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ หรือมีประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาตินั้น ๆ
- 4) สามารถแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของวิหารแต่ละชาติพันธุ์ได้
- 5) เป็นวิหารที่รู้จักกันดีในปัจจุบัน เช่น ได้รับการขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากร ได้รับรางวัลจากสถาบันต่าง ๆ มีการเผยแพร่ทางโลกออนไลน์ เป็นต้น มีนัยหมายถึงการคัดเลือกโดยกลุ่มคนแต่ละกลุ่มในสังคม
- 6) มีความพร้อมสำหรับการเป็นแหล่งท่องเที่ยว

วิหารไทใหญ่ที่ได้รับการคัดเลือกทั้ง 10 หลัง มีดังนี้

- 1) วิหารหลวงวัดจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 2) วิหารหลวงวัดจองกลาง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

- 3) วิหารหลวงวัดก้ำก่อ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 4) วิหารหลวงวัดพระธาตุตอดยกองมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 5) วิหารหลวงวัดหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 6) วิหารหลวงวัดจองสูง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 7) วิหารหลวงวัดคำใน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 8) วิหารวัดขุ่ม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 9) วิหารหลวงวัดต่อแพ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 10) วิหารหลวงวัดบ้านเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

สังเขปประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่

ปัจจุบันมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่กระจายตัวอยู่ในเขตรัฐฉานของพม่า ภาคตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศจีน รัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย ภาคเหนือของประเทศไทย และภาคเหนือภาคกลางของประเทศไทย (Rueangwiset 1993, 39) ชาวไทใหญ่เรียกตนเองว่าไทหลงหรือไทหลวง ชาวฮั่นเรียกไทใหญ่ว่าป้อ (เสือขาว) พม่าเรียกขาน ไทยเรียกเงี้ยว (Ratchabandittayasathan 2013, 294) ชาวไทใหญ่ในพม่าเรียกชาวไทใหญ่ที่อยู่ ในจีนว่าไทใหญ่แซหรือไทใหญ่จีน ขณะที่ชาวไทใหญ่แซเรียกตนเองว่าไทใหญ่เหนือ เพราะอาศัยอยู่ทางเหนือของ แม่น้ำคอง น้ำสาขาน้ำสาละวิน และเรียกชาวไทใหญ่ในพม่าว่าไทใหญ่ใต้ (Phumsak 2001, 11) นอกจากนี้ยัง มีการเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่แยกไปตามชื่อเมืองที่อาศัย เช่น ไทใหญ่เมืองมว ไทใหญ่เมืองวัน ไทใหญ่เมือง ขอน หรือไทใหญ่เมืองหล้า เป็นต้น

เมืองที่ไทใหญ่ได้ตั้งถิ่นฐานครั้งแรกตามที่ปรากฏในตำนาน คือ เมืองฮีเมืองฮาม (เมืองฮีเมืองฮำ) บริเวณสิบสอง ปันนา เจ้าปกครองเมืองฮีเมืองฮาม คือ ขุนลูขุนโล พระยาทั้งสองเป็นโอรสของขุนแสงหรือแสงดอนไต่บันไดจาก สวรรค์ลงมาเป็นกษัตริย์ (Witthayasakphan 2001, 238) เมืองฮีเมืองฮามนี้ สารนาถ (Saranat 2012, 122) อธิบายว่าหมายถึงเมืองว่างเปล่า เมื่อขุนลูขุนโลลงมาจากสวรรค์แล้วจึงสร้างเมืองมาหลวงขึ้นในบริเวณที่ว่าง เปล่านั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (Kromphranarathipraphanphong 2018, 103) สันนิษฐานว่าเมืองฮีเมืองฮามเป็นเมืองเดียวกับเมืองมาหลวง อยู่ลุ่มแม่น้ำมา (มาว) ภายหลังขุนลูขุนโลเกิด ขัดแย้งกัน ขุนลูจึงแยกตัวไปสร้างเมืองโก่งเมืองยวงใกล้แม่น้ำอยู่ แล้วส่งพระโอรสหรือพระญาติ 7 องค์ไปปกครอง เมืองต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียง ดังนี้ 1) อ้ายขุนลุง เป็นเจ้าฟ้าเมืองทุ่งกุ่ม หรือตะโก้ง 2) ขุนฟ้า เป็นเจ้าเมืองยาง หรือโมยิน 3) ขุนงู เจ้าฟ้าเมืองละมุงไท หรือเมืองละมอ้ง ไกลนครเชียงใหม่ 4) ขุนกอดฟ้า เป็นเจ้าเมืองยวนหลวง หรือเมืองยวง หรือเชียงตุง 5) ขุนลา เจ้าเมืองกะลา หรือกาเล 6) ขุนสา เจ้าฟ้าเมืองมิด 7) ขุนสุ เป็นเจ้าฟ้าเมือง โก่งเมืองยวงแทนขุนลู ราชวงศ์ขุนลูปกครองเมืองโก่งเมืองยวงมากระทั่งในสมัยขุนกยูน รว พ.ศ. 1210 - 1221 โอรสของพระองค์ นามเจ้าคำโป่งฟ้าได้กลับไปครองเมืองมาหลวงอีกครั้ง ส่วนขุนโลที่ปกครองเมืองมาหลวง นั้น เมื่อถึงแก่กรรมแล้วโอรสของพระองค์ คือขุนอ้ายแถบถัดฟ้าได้ขึ้นครองราชย์แทน ขุนอ้ายแถบถัดฟ้าไม่มีโอรส เมื่อถึงแก่กรรมเสนาอำมาตย์จึงไปอัญเชิญโอรสขุนกยูน คือ เจ้าคำโป่งฟ้าขึ้นครองราชย์เมืองมาหลวงแทน ราชวงศ์ขุนลูขุนโลสิ้นสุดลงในราว พ.ศ. 1578 ขุนกอดฟ้าเมืองยวนหลวงได้ขึ้นปกครองเมืองแทน ทรงย้ายไปตั้ง เมืองใหม่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำมา คือ เมืองเขียลาหรือเมืองแสลล่าน

ตำนานขุนลุนโลที่มีอีกสำนวนหนึ่ง คือ ตำนานขุนทุ่งคำ (ขุนตึงคำ) อธิบายว่าขุนลุนโลเป็นบิดากับบุตร ไม่ได้เป็นพี่น้องอย่างในสำนวนแรก ทั้งยังอธิบายว่าเมืองมาวหลวงในพุทธศตวรรษที่ 13 เป็นเมืองที่ขึ้นอยู่กับเมืองสุรนาหรือยูนนาน ขุนลุนเป็นพระยาเมืองมาวหลวงใน พ.ศ. 1378 ส่วนขุนโลได้เป็นพระยาเมืองมาวหลวงใน พ.ศ. 1458 และขุนโลไม่ได้ลงมาจากสวรรค์แต่เป็นลูกขุนทุ่งคำ (ขุนตึงคำ) กับนางนาค สันสมัยกษัตริย์ทั้ง 2 ก็สิ้นวงศ์ สำนวนนี้มีความคล้ายคลึงกับเรื่องนางนาคขุนทุ่งคำ (ขุนตึงคำ) ในพงศาวดารเมืองแสนหวี (Wichasin 2007, 99)

นอกจากเมืองมาวหลวงแล้ว เมืองศูนย์กลางอาณาจักรชาวไทใหญ่อีกเมืองหนึ่ง คือ เมืองแสนหวีทั้งสองเมืองมีราชวงศ์ของตนเองสืบต่อเนื่องกันมา สลับกันมีอำนาจในแต่ละช่วงเวลา เหตุนี้ในประวัติศาสตร์ไทใหญ่จึงมีชื่อทั้งอาณาจักรมาวหลวงโกสัมพี และอาณาจักรแสนหวีโกสัมพี บางช่วงเวลาอาณาจักรโกสัมพีก็ประกอบด้วยเมืองมาวเมืองแสนหวี และเมืองยาง (เมืองโมยีน) (Na Thalung and Ritphen 2015, 16)

ตำนานการสร้างบ้านเมืองของไทใหญ่ที่แตกต่างออกไปอีกสำนวนหนึ่ง มาจากพงศาวดารพม่าชื่อญาชะเวงคณู (Kromphranarathipphanphong 2018, 55 - 57) ดังว่า 300 ปีก่อนพระพุทธเจ้าโคตรมะจะประสูติ มีศากยวงศ์กษัตริย์นามพระเจ้าอภิราชาได้ยกจากกรุงกบิลพัสดุ์มาประดิษฐานกรุงพุกาม ผิงซ้ายแม่น้ำอิรวดี พระองค์มีโอรส 2 องค์ คือ กันญี และกันแง กันญีได้ครองเมืองยะไข่ ส่วนกันแงได้ครองเมืองพุกามต่อจากพระเจ้าอภิราชา และสืบสันตติวงศ์มา 31 พระองค์ ถึงพระเจ้าเพียนกะหรือภินนะกะ ไทใหญ่เรียกสืป้อ ครองราชย์ในสมัยพุทธกาล ถูกกองทัพจีนหรือตะโยกหรือตะโรกมาตีได้เมืองพุกามและทำลายเสีย พระเจ้าเพียนกะได้หนีไปอยู่ตำบลมะเล ผิงขวาของแม่น้ำอิรวดี ไม่นานก็สวรรคต ไพร่พลของพระองค์แตกกันเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 อยู่กับมเหสีของพระองค์ ณ ตำบลมะเล ส่วนที่ 2 อพยพไปข้างใต้รวมกับพวกปยูหรือเปียว ส่วนที่ 3 อพยพไปทางทิศตะวันออกกลายเป็นพวกไทใหญ่ เป็นมูลโคตรของไทใหญ่ 19 หัวเมือง

เนื้อหาในตำนานไทใหญ่ช่วงแรกของการตั้งบ้านเมืองมีเนื้อหาที่แตกต่างกัน โครงเรื่องมีที่มาจากตำนานของชาวไทใหญ่รวมเข้ากับเรื่องเล่าในพุทธศาสนา และประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น ทั้งหมดได้ถูกเล่าขึ้นใหม่ เพื่อบอกเล่าการสร้างบ้านเมืองในพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา แบ่งได้เป็น 4 สำนวน ได้แก่

1. ตำนานขุนลุนโลเสด็จลงมาจากสวรรค์ เป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองฮี เมืองฮ่า หรือเมืองมาวหลวง บริเวณลุ่มแม่น้ำเมา (มาว) หรือชเวลี ตั้งแต่ พ.ศ. 1111 ถึง พ.ศ. 1578 มี 2 สำนวนย่อย
  - 1.1 ขุนลุนผู้พี่ได้กินหัวไก่จึงได้ปกครองอาณาจักรทั้งหมด ขุนโลผู้น้องได้กินปีกไก่จึงช่วยพี่ชายปกครอง
  - 1.2 เจ้าติทาน อำมาตย์ขุนลุนโลเป็นผู้กินหัวไก่ จึงได้เป็นเจ้าเมืองยูนนาน
2. ตำนานขุนลุนโลสืบวงศ์จากขุนทุ่งคำ (ขุนตึงคำ) กษัตริย์บุตรนางนาค ปกครองเมืองมาวหลวงตั้งแต่ พ.ศ. 1306 ขุนลุนเป็นโอรสของขุนทุ่งคำเป็นพระยาเมืองมาวใน พ.ศ. 1378 และขุนโลเป็นโอรสของขุนลุนเป็นพระยาเมืองมาวใน พ.ศ. 1458 สันสมัยขุนโลก็หมดวงศ์ขุนทุ่งคำ (ขุนตึงคำ)
3. ตำนานขุนแสงอู่ติง โอรสพระเจ้ากรุงโกสัมพี สร้างเมืองมาวหลวง เมืองแสนหวี และเมืองตึง ได้รับอิทธิพลจากเรื่องพระเจ้าอุเทน

4. ตำนานไทใหญ่สืบวงศ์จากอิระวดี กษัตริย์เชื้อสายศากยวงศ์แห่งชมพูทวีป ซึ่งเดินทางมาปกครองเมืองพุกาม สืบราชวงศ์ในสมัยพุทธกาล เพราะถูกรุกรานโดยจีน (ยูนนาน) ผู้คนจึงแตกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ไปทางตะวันออก กลายเป็นพวกไทใหญ่ เป็นมุลโคตรของไทใหญ่ 19 หัวเมือง กษัตริย์ทรงอำนาจภาพของไทใหญ่สมัยต่อมาเป็นกษัตริย์ ในราชวงศ์เสื่อ ได้แก่ โสกอพวา (เสื่อกอฟ้า) อโสงันพวา (เสื่อจันฟ้า) โสกันพวา (เสื่อยันฟ้า) โสหันพวา (เสื่อหาญ ฟ้า) ที่มีชื่อว่าเสื่อขึ้นต้น เพราะมีบิดาเป็นเสื่อที่มีชื่อว่าฟ้าในตอนท้าย เพราะเป็นผู้สืบสายเครือจากขุนลูขุนไล่ที่ เสด็จลงมาจากฟ้า ดังที่ปรากฏในเครือเมืองกูเมือง ว่าราชวงศ์เสื่อเป็นราชวงศ์ของเจ้าฟ้าไทใหญ่ผู้สืบสายมาจาก ขุนลูขุนไล่ (Chao Hong Yin 2001, 44 - 56) กษัตริย์ราชวงศ์เสื่อที่เป็นผู้ขยายดินแดนไทใหญ่ออกไปให้กว้าง ขวาง คือ เสื่อข่านฟ้า พระองค์ได้ขยายอำนาจจากบริเวณลุ่มน้ำมาวทางตะวันตกของแม่น้ำสาละวินลงมาทางใต้ กระทั่งมีอำนาจเหนือพม่าได้ในพุทธศตวรรษที่ 18 ทำให้กษัตริย์พม่าต้องถอยร่นไปทางใต้และสร้างเมืองอังวะขึ้น ในต้นพุทธศตวรรษที่ 19 พระองค์ได้ขยายอำนาจไปเขตแดนของจีน ราชวงศ์หยวนของจีนได้ส่งกองทัพมาปราบ เมืองมาวหลวงหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จจึงได้ใช้การทูตเกลี้ยกล่อมให้เจ้าเสื่อข่านฟายอมรับอำนาจจีน ฮองเต้จึง สถาปนาเจ้าเสื่อข่านฟ้าเป็นเจ้าแสนหวีฟ้าอาณาจักรลูชน กระทั่งสมัยเจ้าเสื่อซี้ฟ้า (พ.ศ. 1948 - 1951) อาณาจักร หมอกขาวมาวหลวงก็ถูกจีนรุกราน ไม่นานที่ตำแหน่งเจ้าแสนหวีแห่งเมืองมาวยุบลงไป ยุคสมัยแห่งความรุ่งเรือง ก็สิ้นสุดลงเช่นกัน โดยหัวเมืองไทใหญ่ถูกแบ่งแยกออกเป็นเมืองน้อยเมืองใหญ่มากมาย แต่ละเมืองมีเจ้าฟ้า ผู้ปกครองเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน หลายเมืองถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของยูนนาน กระทั่งสมัยเจ้าห่มฟ้า (พ.ศ. 2099 - 2103) บุเรงนองได้ยกทัพตีดินแดนไทใหญ่และเมืองมาวใน พ.ศ. 2103 เจ้าห่มฟ้าสวามิภักดิ์โดยมิได้รับ พung ถือเป็นการสิ้นสุดของอาณาจักรเมืองมาวหลวงในต้นพุทธศตวรรษที่ 22

พระเจ้าบุเรงนองได้มีคำสั่งให้นำลัทธิแบบพม่าไปสู่ชาวไทใหญ่ เช่น การใช้มาตราชั่งตวงวัดแบบพม่า การเผยแพร่ พุทธศาสนานิกายเถรวาท หรือการที่ให้เจ้าฟ้าไทใหญ่ต้องส่งรัชทายาทหรือเชื้อพระวงศ์เข้าไปอยู่ในพระราชวัง พม่าเพื่อให้เข้าใจขนบธรรมเนียม ประเพณี และความรู้ต่าง ๆ ของพม่า ให้เจ้าฟ้าไทใหญ่ส่งธิดา พระชนิษฐา หรือ พระนัดดา เข้าวังพม่าเพื่อเป็นมเหสีหรือสนมของราชสำนัก เป็นต้น ความพยายามเข้ากลมกลืนของพม่าทำให้เกิดการต่อต้านขึ้น เช่นในกรณีเจ้าฟ้าเมืองยาง เป็นต้น

หลังจากหัวเมืองไทใหญ่ถูกยึดครอง พม่าได้ทำข้อตกลงกับจีนเพื่อจัดการเจ้าฟ้าไทใหญ่ อีกทั้งยังลดจำนวนเมือง ขึ้นและหมู่บ้านของแต่ละเมืองใหญ่เพื่อไม่ให้เกิดการต่อต้าน เพราะไม่มีกองกำลังทหารและเสบียงอาหาร แต่ปัญหา ของไทใหญ่กับพม่าก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นและรุนแรงขึ้น เช่น กรณีของขุนสา่งฮ้าย อำมาตย์เมืองแสนหวีเป็นกบฏต่อสู้ กับเจ้าฟ้าแสนหวีที่พม่าใช้เป็นเครื่องมือในการปราบปรามเจ้าฟ้าไทใหญ่ด้วยตนเอง เป็นต้น ไม่นานหลังจากนี้ อังกฤษจึงเข้ามายึดครองพม่า และมีการเจรจากับไทใหญ่ให้ยอมสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งอังกฤษ

จากการที่พม่าเข้าปกครองไทใหญ่ทำให้ระบบเจ้าฟ้าสูญสลายไป ส่วนการล่าอาณานิคมของชาวอังกฤษทำให้เกิด สัญญาปางโหลงระหว่างพม่าและไทใหญ่ที่ยังคงเป็นปัญหามาถึงปัจจุบัน

สำหรับชาวไทใหญ่ในล้านนา พบในจังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดพะเยา โดย พื้นที่ซึ่งมีชาวไทใหญ่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากนั้น มักเป็นบริเวณตะเข็บชายแดน เช่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน และ อำเภอยางนา จังหวัดเชียงใหม่

การอพยพของชาวไทใหญ่เข้าสู่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นครั้งแรก ราว พ.ศ. 2374 (The Committee of Documents and Archives in the Organizing Committee of His Majesty the King 1999, 86) คือ บ้านปางหมู หรือโป่งหมู และบ้านแม่ฮ่องสอน หรือแม่ฮ่องสอน สมัยพระเจ้ามโหตรประเทศราชาธิปไตย หรือพระยามหาวงศ์ เป็นเจ้าผู้ปกครองดินแดนล้านนา ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

สืบเนื่องจากที่พระเจ้ามโหตรประเทศราชาธิปไตยมีความปรารถนาอยากทราบความเป็นไปของบริเวณเขตแดนด้านตะวันตกของเชียงใหม่และต้องการได้ช้างป่าไว้ใช้ในราชการ จึงได้ให้เจ้าแก้วเมืองยกกำลังพลพร้อมทั้งหมอคานช้างเดินทางออกไปจับช้างป่า เจ้าแก้วเมืองมาได้เดินทางผ่านมาทางเมืองปาย พระองค์ได้แนะนำให้ขุนสา่งปาย ผู้นำชาวไทใหญ่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ พ.ศ. 2350 ย้ายเมืองมาตั้งฝั่งขวาหรือฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปาย เพราะเป็นที่ราบกว้างขวาง มีทำเลที่ดีกว่า และเรียกเมืองใหม่นี้ว่าเวียงใต้ เรียกเมืองเก่าทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปายว่าเวียงเหนือ จากเมืองปายพระองค์จึงเดินทางลงมาในแนวป่าทางทิศใต้จนพบพื้นที่แห่งหนึ่งริมแม่น้ำปาย เป็นบริเวณที่มีโป่งดินที่หมู่ป่ามาหากินจำนวนมาก ในบริเวณแห่งนี้มีชาวไทใหญ่และชาวเขาจำนวนหนึ่งได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว เจ้าแก้วเมืองเห็นเป็นทำเลที่ดีจึงได้ตั้งเป็นบ้านโป่งหมูเพื่อเป็นด่านชายแดนทิศตะวันตกของเชียงใหม่ ตั้งให้พกาหม่องชาวไทใหญ่เป็นกำนันปกครองหมู่บ้าน จากนั้นเจ้าแก้วเมืองจึงเดินทางต่อลงมาทางใต้จนถึงลำห้วยแห่งหนึ่งที่มีรอยช้างป่าชุกชุม จึงหยุดพักและออกคล้องช้างป่า ตั้งคอกฝึกสอนช้างป่าที่ริมห้วย ตั้งเป็นหมู่บ้านชื่อว่าบ้านแม่ฮ่องสอน พระองค์ได้แต่งตั้งให้ชาวไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ก่อนแล้วชื่อว่าแสนโกมผู้เป็นบุตรของพกาหม่องเป็นกำนัน ต่อมาพกาหม่องและแสนโกมขออนุญาตพระเจ้ามโหตรประเทศตัดไม้สัก โดยจะแบ่งเงินค่าไม้ส่งถวายทุกปี ชาวไทใหญ่จึงเริ่มทำไม้สักตั้งแต่นั้นมา โดยส่งไปขายที่เมืองมะละแหม่ง ประเทศสหภาพเมียนมาตั้งแต่นั้นมา

ในสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ปกครองเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2399 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อังกฤษได้เข้าไปมีอิทธิพลในพม่าและรัฐฉาน ทำให้ชาวไทใหญ่อพยพข้ามแม่น้ำสาละวิน เข้ามาอยู่ในบ้านปางหมู และบ้านแม่ฮ่องสอนรวมทั้งบ้านขุนยวมเพิ่มมากขึ้น การอพยพครั้งนี้มีชาวไทใหญ่ชื่อชานกะเล ชาวเมืองจามก้า ได้เข้ามาอยู่บ้านปางหมูกับพกาหม่อง เขาได้แต่งงานกับนางใสผู้เป็นบุตรสาวพกาหม่อง มีบุตรสาวชื่อนางคำ ต่อมาใน พ.ศ. 2409 เมืองหมอกใหม่ได้ทำสงครามกับเมืองนาย ส่งผลให้เมืองหมอกใหม่แตก เจ้าฟ้าเมืองหมอกใหม่ชื่อเจ้าฟ้าโกหร่านและครอบครัวอพยพหนีมาอยู่กับแสนโกม ที่บ้านแม่ฮ่องสอน ต่อมานางใสภรรยาของชานกะเลสิ้นชีวิต เจ้าฟ้าโกหร่านจึงยกหลานคนเล็ก คือ เจ้านางเมี้ยะให้เป็นภรรยาของชานกะเล หลังจากนั้นชานกะเลจึงได้ไปสร้างเมืองที่ขุนยวม โดยรวบรวมชาวไทใหญ่และชาวกระเหรี่ยงมาตั้งเป็นหมู่บ้านในบริเวณดังกล่าว

ภายหลังที่เจ้าอินทวิชยานนท์ปกครองเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2416 แล้ว พระองค์ทรงแต่งตั้งชานกะเลเป็นพระยาสิงหนาท พ่อเมืองขุนยวม และใน พ.ศ. 2417 ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสิงหนาทราชา ปกครอง

เมืองแม่ฮ่องสอนคนแรก และยกฐานะเมืองแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองหน้าด่าน ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่ขุนสา่งปายถึงแก่กรรม พระก่กันั้นะเชื้อสายของพระยาสิงหนาทราชาจึงได้เป็นเจ้าฟ้าเมืองปาย ต่อมาได้ถูกจับเพราะแข็งเมือง ก่อนได้กลับมาปรับปรุงเมืองปายใน พ.ศ. 2427 พระก่กันั้นะได้ตั้งหอเจ้าฟ้าอย่างหอเจ้าฟ้าเมืองไทใหญ่ในรัฐฉาน ซึ่งปัจจุบันคือที่ว่าการอำเภอปาย ตรงกับสมัยที่เจ้านางเมี้ยวขึ้นปกครองเมืองแม่ฮ่องสอนต่อจากพระยาสิงหนาทราชา เมื่อเจ้านางเมี้ยวถึงแก่กรรม เจ้าอินทวิชยานนท์ได้แต่งตั้งพระยาเสมาราชานุรักษ์ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินเจ้านางเมี้ยว เป็นพระยาพิทักษ์สยามเขต ปกครองเมืองแม่ฮ่องสอนต่อไป

อย่างไรก็ตามการอพยพเข้ามาครั้งใหญ่อีกครั้งของชาวไทใหญ่เป็นระยะเวลาที่อังกฤษปกครองรัฐฉาน ใน พ.ศ. 2430 - 2433 เมื่อรัฐบาลอังกฤษในพม่าได้รับสิทธิในการบริหารป่าไม้และเหมืองแร่ เนื่องจากบริเวณที่เป็นจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้นมีทรัพยากรป่าไม้สมบูรณ์ บริษัทบอมเบย์เบอร์มาของอังกฤษจึงเข้ามารับสมัครงานในการทำไม้สักในบริเวณพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีชาวไทใหญ่เข้ามาทำไม้กับชาวอังกฤษในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิหารไทใหญ่

วิหารไทใหญ่ เรียกว่า จอง หมายถึงวัดตามความเข้าใจของคนปัจจุบัน เดิมหมายถึงที่อยู่ของคณะพระสงฆ์ จองในความหมายของการเป็นวัดที่เข้าใจกันในปัจจุบัน ความหมายนี้เกิดขึ้นเพราะรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายบนพื้นที่อันกว้างขวางของจอง ทั้งกิจที่ประกอบในเขตพุทธาวาส เช่น การทำวัตรสวดมนต์ ทำบุญ รวมถึงการบรรพชาสามเณร เป็นต้น และกิจที่ประกอบในเขตสังฆาวาส คือ การเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ที่ฉันภัตตาหาร เป็นต้น การใช้ประโยชน์ได้หลากหลายนี้ ทำให้ในสมัยแรกสร้างวัดจึงต้องสร้างจองเสียก่อน เช่น วัดก่กัก่อ วัดกลาง วัดจองสูง เป็นต้น

นอกจากนี้จองยังมีความหมายของการเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ความหมายนี้เกิดขึ้นเพราะการแบ่งพื้นที่บนจองที่มีทั้งห้องประดิษฐานพระพุทธรูป ห้องนอนเจ้าอาวาส ห้องนอนพระสงฆ์ลูกวัด มีที่ประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมของสงฆ์ในตอนกลางคืน ลักษณะเช่นเดียวกับวัดสังฆาวาสหรือวัดอันเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์พม่าสมัยเมืองมณฑลเลย ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (Somdetkromphrayadamrongrachanuphap 1971, 199 - 200) ได้อธิบายในหนังสือเที่ยวเมืองพม่าว่าพื้นที่ภายในอาคาร (วัดสังฆาวาส) ประกอบด้วย 4 ส่วนอยู่บนบานเดียวกัน ยกพื้นสูงจากพื้นดิน 6 ศอก มีบันไดทางขึ้นสี่ด้านก่ออิฐถือปูน ส่วนที่ 1 ปราสาทสี่เหลี่ยมจัตุรัส กั้นฝาครอบ สำหรับตั้งพระพุทธรูปอยู่สุดทางด้านหนึ่ง (ห้องประดิษฐานพระพุทธรูป) ส่วนที่ 2 เป็นที่สอนหนังสือ บางวัดทำเป็นมุขกระสัน บางวัดทำแยกออกมาอีกหลัง (โถง) ส่วนที่ 3 คือ กุฏิพระสงฆ์ กั้นห้องเป็น 2 ห้องใหญ่ คือ ห้องสำหรับเจ้าอาวาส และห้องรับแขกเจ้าอาวาส อีกส่วนหนึ่งแบ่งเป็นห้องนอนพระลูกวัด ห้องลูกศิษย์วัด ห้องนั่งของพระลูกวัด และห้องเก็บของ ส่วนที่ 4 แยกออกอีกหลังหนึ่งต่างหาก และมักปลูกขวางขานเป็นที่อยู่ของสามเณร นอกขานรอบส่วนต่าง ๆ เป็นที่จิงกรม โดยไม่มีเว็จกุฏิบนอาคาร การแบ่งพื้นที่ในวัดสังฆาวาสของพม่ากับจองของไทใหญ่มีพื้นที่สำคัญเหมือนกัน คือ ห้องประดิษฐานพระพุทธรูป ห้องนอนเจ้าอาวาส และส่วนโถงที่ใช้ในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้วิหารหรือจองของไทใหญ่จึงถูกสร้างให้หันหน้าอาคารไปทางทิศเหนือ ไม่ได้หันไปทางทิศตะวันออก อย่างวิหารล้านนา เช่นเดียวกับบ้านเรือนอันเป็นที่อยู่ของบุคคลที่มีคติการสร้างอาคารให้หันหน้าไปทางทิศเหนือ-ทิศใต้ ไม่ได้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก

อย่างไรก็ตามอาคารในวัดไทใหญ่ที่หันหน้าอาคารไปทางทิศตะวันออก คือ วิหารพระพุทธรูปหรือที่เรียกว่า คันธกุฏิ ชาวไทใหญ่เรียกจองน้อย อันเป็นอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของวัด สร้างแยกออกมาต่างหากจากวิหารหรือจองอันเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ เช่น วิหารพระเจ้าหลวงพ่อโต วัดจองคำ วิหารหลังนี้ตั้งอยู่ด้านหน้าวิหารหรือจองวัดจองคำ เยื้องไปทางทิศตะวันออก โดยตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สร้างใน พ.ศ. 2475 – 2479 บนพื้นที่ตั้งองค์เจดีย์เดิม หรือวิหารพระเจ้าพาละแข่ง วัดหัวเวียง ตั้งอยู่ด้านเหนือของวิหารหรือจองของวัด หันหน้าอาคารไปทางทิศตะวันออก พระเจ้าพาละแข่งเป็นพระพุทธรูปที่หล่อจากเมืองมณฑลเลย บรรทุกเรือมาตามแม่น้ำปาย แล้วนำมาประกอบที่วัดพระนอน ก่อนนำมาประดิษฐานที่วัดหัวเวียง เป็นต้น

ความหมายของวิหารที่หมายถึงเรือนอันเป็นที่อยู่ของคณะสงฆ์นี้ เป็นความหมายที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเช่นกัน ดังว่า อานนทเรอจงไปถอดตาลแจ้งภิกษุทั้งหลายในบริเวณวิหาร (Mahachulalongkon ratwittayalai 1996, 156) เป็นต้น นอกจากนี้ในพระไตรปิฎกยังมีการกล่าวถึงวิหารอันเป็นที่อยู่ของภิกษุ ภิกษุณี ยักษ์ อุบาสก อุปัชฌาย์ สัตถิวิหริก เป็นต้น และวิหารอันเป็นที่อยู่ของพระพุทธรูปเจ้าเรียก คันธกุฏิ ดังนั้นความหมายของวิหารในพระไตรปิฎกจึงหมายถึงที่อยู่ของบุคคล ไม่ได้เน้นในความหมายว่าเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่าความหมายของการเป็นที่อยู่ที่พักผ่อนของบุคคล เมื่อพิจารณาจากแผนผังวิหาร การหันหน้าอาคาร และองค์ประกอบของอาคารอื่น ๆ ภายในวัดแล้ว เดิมจองหรือวิหารไทใหญ่น่าจะมีนัยหมายถึงที่อยู่ของคณะสงฆ์มากกว่าที่จะหมายถึงวัดอย่างที่เข้าใจกันในปัจจุบันแต่ความเป็นที่อยู่ของคณะสงฆ์ก็ต่างออกไปจากความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพราะตัวอาคารถูกใช้ในประโยชน์ด้านอื่นอีก เช่น การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ได้เป็นเฉพาะที่พักผ่อนของคณะสงฆ์เท่านั้นการสร้างวิหารให้มีลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะเฉพาะของวิหารไทใหญ่

อย่างไรก็ตามวัดที่สร้างตามคติพม่า นอกจากวัดสังฆาวาสอันเป็นที่อยู่ของสงฆ์แล้ว ยังมีวัดที่เป็นเจดีย์สถาน (Somdetkromphrayadamrongrachanuphap 1971, 113) ภายในวัดเจดีย์สถานจะมีเพียงเจดีย์เท่านั้นไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ใช้เป็นสถานที่เคารพบูชาสำหรับพุทธศาสนิกชน ตัวอย่างวัดไทใหญ่เดิมที่น่าจะถูกสร้างขึ้นให้เป็นเจดีย์สถานคือ พระธาตุดอยกองมู ซึ่งสร้างบนดอยสูงกลางเมือง ภายในมีเจดีย์ 2 องค์เป็นประธาน ตั้งอยู่กลางพื้นที่วัด โดยวัดหลายวัดของไทใหญ่จึงมีเฉพาะวิหารไม่มีเจดีย์ เช่น วัดบ้านเมืองปอน วัดขุ่ม เป็นต้น

แผนผังวิหารไทใหญ่

จากตัวอย่างวิหารไทใหญ่ที่ได้รับการคัดเลือก 10 หลัง พบว่า วิหารที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นวิหารที่สร้างขึ้นใหม่หรือได้รับการบูรณะในภายหลัง มีอายุตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 26 เป็นต้นไป สามารถจำแนกได้ดังนี้

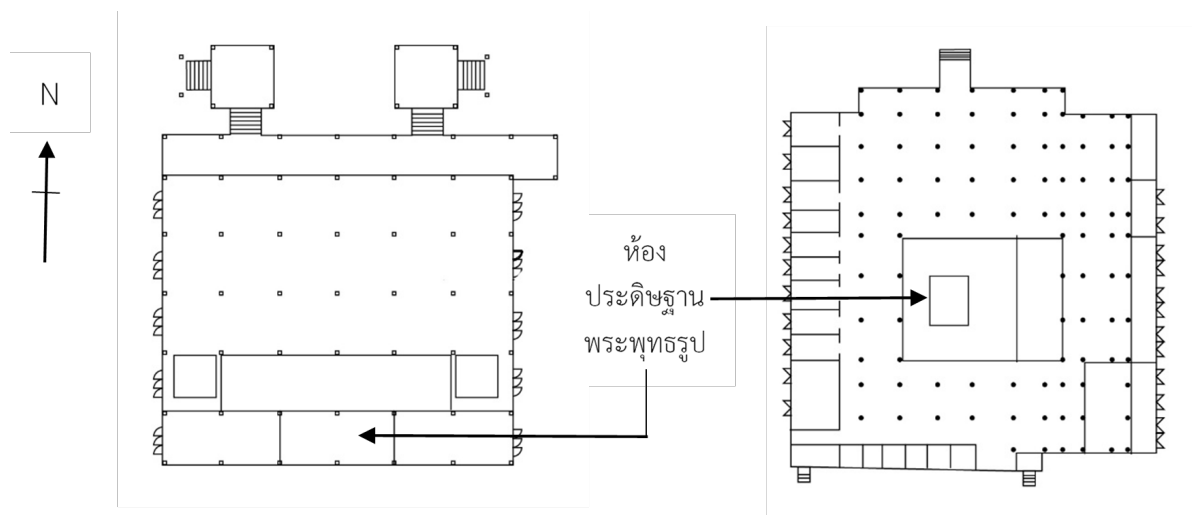
1. ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ได้แก่ วิหารวัดจงกลาง (พ.ศ. 2410) วิหารวัดบ้านเมืองปอน (พ.ศ. 2413) วิหารวัดจองสูง (พ.ศ. 2439)
2. ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ได้แก่ วิหารวัดต่อแพ (พ.ศ. 2461-2463) วิหารวัดขุ่ม (พ.ศ. 2495) วิหารวัดก้าก้อ (ปลายพุทธศตวรรษที่ 25)
3. ต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ได้แก่ วิหารวัดคำโน (จองคำ) (พ.ศ. 2500-2502) วิหารวัดพระธาตุดอยกองมู (พ.ศ. 2509) วิหารวัดหัวเวียง (พ.ศ. 2515) วิหารวัดจองคำ (พ.ศ. 2515)

วิหารไทใหญ่ในวัดทั้ง 10 หลัง มีลักษณะเป็นวิหารไม้ ใต้ถุนสูง หันหน้าอาคารไปทางทิศเหนือ แผนผังวิหารที่พบในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. วิหารที่ใบผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีระเบียบด้านหน้า ได้แก่ วิหารวัดจองคำ วัดจงกลาง วัดก้าก้อ วัดหัวเวียง วัดจองสูง วัดต่อแพ และวัดคำโน สามารถแบ่งรูปแบบย่อยตามห้องประดิษฐานพระพุทธรูปได้ดังนี้

1.1 ห้องประดิษฐานพระพุทธรูปตั้งอยู่ติดผนังด้านท้ายวิหาร ได้แก่ วิหารวัดจองคำ วัดจงกลาง วัดหัวเวียง วัดจองสูง วัดคำโน และวัดต่อแพ ในกรณีของวิหารวัดหัวเวียงที่ผังวิหารในปัจจุบันปรากฏพื้นที่ว่างด้านหลังห้องประดิษฐานพระพุทธรูป เกิดขึ้นจากการต่อเติมพื้นที่ในภายหลังเป็นห้องครัวและห้องน้ำ

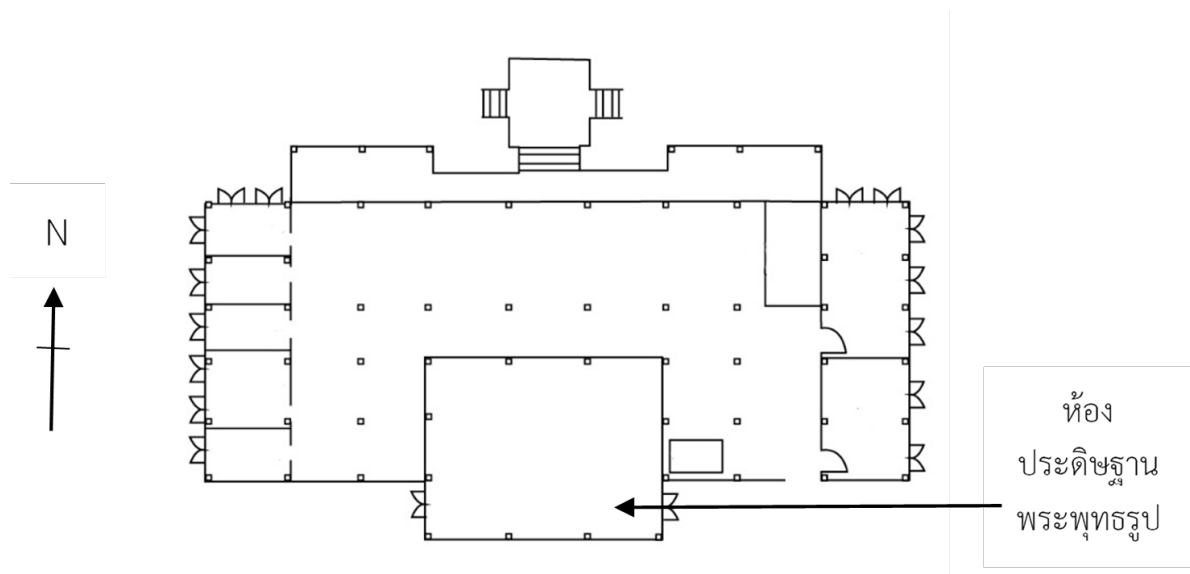
- 1.2 ห้องประดิษฐานพระพุทธรูปตั้งอยู่กลางวิหาร ทำให้เกิดพื้นที่โดยรอบห้องประดิษฐานพระพุทธรูป ได้แก่ วิหารวัดก้าก้อ

ภาพที่ 1 ผังวิหารวัดจองคำ
ห้องประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ติดผนังท้ายวิหาร
(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

ภาพที่ 2 ผังวิหารวัดก้าก้อ
ห้องประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่กลางวิหาร
(© Sirisak Apisakmontree 08/08/2018)

2. วิหารที่ป็นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีระเบียงด้านหน้า ได้แก่ วิหารวัดพระธาตุคอกงมู วัดขุ่ม และวัดบ้านเมืองปอน ทั้งหมดมีห้องประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ติดผนังท้ายวิหาร ในกรณีของวิหารวัดบ้านเมืองปอน ภายหลังได้มีการต่อเติมส่วนของห้องครัวและห้องน้ำหลังห้องประดิษฐานพระพุทธรูป จึงทำให้ห้องประดิษฐานพระพุทธรูปในวิหารวัดบ้านเมืองปอนปัจจุบัน อยู่กลางพื้นที่ ขีดด้านทิศตะวันตก และที่วัดพระธาตุคอกงมู นั้น ห้องประดิษฐานพระพุทธรูปได้ทำเป็นกะเปาะยื่นออกไปด้านหลัง ซึ่งไม่พบที่วัดอื่น สำหรับวิหารวัดพระธาตุคอกงมูจะมีโครงการบูรณะในปี พ.ศ. 2566

ภาพที่ 3 ผังวิหารวัดพระธาตุคอกงมูห้องประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ติดผนังท้ายวิหาร

(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่าวิหารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเกิดจากการต่อเติมอาคารในภายหลัง เดิมเป็นวิหารที่อยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้านั่นเอง

รูปแบบทั้ง 2 ยังมีการจัดแบ่งพื้นที่ภายในวิหารในลักษณะเดียวกัน มีทั้งพื้นที่ซึ่งใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปที่เรียกจองพารา มีห้องนอนเจ้าอาวาสเรียกจองเจ้าบุญ มีโถงที่ประกอบพิธีกรรมที่เรียก จองอะมะยา บางหลังยังได้ต่อเติมห้องครัวที่เรียกว่า จองซอม และห้องน้ำไว้รวมกันด้านบนวิหารในภายหลังอีกด้วย มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ชานนอกหรือระเบียง เป็นส่วนที่ยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร และเป็นส่วนที่ต่ำที่สุดของพื้นที่วิหาร ด้านบนใช้เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ด้านนอกจากชานพักบันไดทางขึ้นกับด้านในวิหาร เป็นพื้นที่สำหรับนั่งพักมีลักษณะยาวไปตามกว้างด้านหน้าของวิหาร เช่น ระเบียงวิหารวัดจองกลาง วัดจองคำ วัดคำโน และวัดต่อแพ วิหารบางหลังมีระเบียงยาวไม่ตลอดด้านหน้าวิหาร เช่น ระเบียงวิหารวัดศรีบุญเรือง วัดพระธาตุคอกงมู เป็นต้น บางหลังมีการสร้างระเบียงต่อจากกระเบื้องด้านหน้าอ้อมไปด้านข้างวิหาร เช่น ระเบียงวิหารวัดจองสูง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในวิหารบางหลังมีการตีฝาแบบโปร่ง โดยใช้ไม้ระแนงตีจุดเพดาน โดยยังมีลูกกรงเป็น

ส่วนประกอบด้านล่างเช่นเดียวกับระเบียงวิหารทั่วไป เช่น วิหารวัดก้าก้อ เป็นต้น พื้นที่ระเบียงของวิหารบางหลัง ใช้บานหน้าต่างสูงแทนการตีไม้ระแนง เช่น วิหารวัดบ้านเมืองปอน เป็นต้น

ชานในเป็นพื้นที่เชื่อมต่อจากระเบียง มีความสูงกว่าระเบียงประมาณ 15 เซนติเมตร มีประตูไม้แบบบานพับขึ้นมกเปิดทิ้งไว้เสมอ ทำให้เกิดการถ่ายเทของอากาศและให้แสงสว่างส่องเข้ามาภายใน ชานในเป็นพื้นที่ที่กว้างที่สุด ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาตามประเพณีหยาสี่สิบสองหรือประเพณีสิบสองเดือน เชื่อมต่อส่วนต่าง ๆ ภายในจอย หรือที่เรียกว่า ชานแล่น

ห้องประดิษฐานพระพุทธรูปหรือจอยพาราเป็นพื้นที่ที่ยกระดับความสูงมากที่สุด หมู่พระพุทธรูปสำคัญขนาดใหญ่ที่ประดิษฐานในห้องนี้มีจำนวน 4 องค์ ตั้งเรียงกันตามความกว้างของวิหาร แต่ละองค์ประดิษฐานในซุ้มพระแบบพม่า ส่วนฐานซุ้มซีกที่ประดิษฐานพระประธานมีทั้งที่ยาวตลอดความกว้างของวิหาร เช่น วัดคำใน วัดขุ่ม วัดจอยสูง เป็นต้น และมีเพียงเฉพาะตอนกลางห้อง เช่น วัดต่อแพ วัดหัวเวียง และวัดกลาง เป็นต้น ด้านหน้าห้องประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นพื้นที่ของพระสงฆ์ประกอบพิธีกรรม เช่นเดียวกับอาสนะในวิหารล้านนา อาจยกระดับสูงจากโถงแต่ต่ำกว่าห้องประดิษฐานพระพุทธรูป หรืออยู่ในระดับเดียวกับห้องประดิษฐานพระพุทธรูป

ห้องนอนเจ้าอาวาสหรือจอยเจ้าบุญ ยกพื้นสูงจากโถง แต่มีระดับต่ำกว่าห้องประดิษฐานพระพุทธรูป มักอยู่ทางขวามือของพระพุทธรูป อาจอยู่ชิดกับห้องประดิษฐานพระพุทธรูป เช่น วิหารวัดจอยคำ วัดจอยกลาง เป็นต้น ด้านหน้าห้องนอนเจ้าอาวาสจะมีชานพักเป็นพื้นที่รับแขกของเจ้าอาวาส อย่างไรก็ตามพบว่าวิหารบางหลัง มีห้องนอนเจ้าอาวาสอยู่ด้านหน้าวิหารทางขวามือของห้องประดิษฐานพระพุทธรูป เช่น วิหารวัดพระธาตุคุดยอกมู เป็นต้น ซึ่งเกิดจากการย้ายพื้นที่ภายหลังจากที่เจ้าอาวาสรูปก่อนได้มรณภาพลงไปแล้ว เจ้าอาวาสรูปใหม่ก็ไม่ปรารถนาที่จะนอนในห้องเจ้าอาวาสรูปเดิมที่มีพรรษาและบารมีมากกว่า กรณีนี้ก็พบในวิหารวัดเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่เช่นกัน

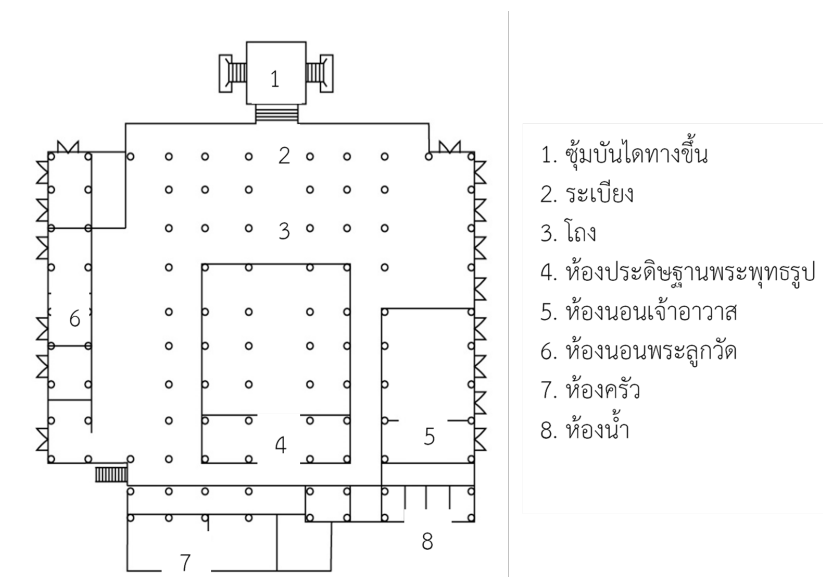
ห้องนอนพระสงฆ์ลูกวัด อาจยกพื้นหรือไม่ยกพื้นจากโถงก็ได้ และมักอยู่ด้านซ้ายมือของห้องประดิษฐานพระพุทธรูป เรียงกันเป็นแถวไปตามความกว้างของวิหาร ทั้งด้านหน้าห้องไม่มีชานพักอย่างเช่นห้องนอนเจ้าอาวาส แต่ละห้องมีขนาดเล็กกว่าห้องนอนเจ้าอาวาส ห้องในส่วนนี้บางครั้งก็ใช้เป็นห้องเก็บของด้วย

ห้องนอนสามเณร ส่วนมากจะอยู่ด้านล่างหรืออยู่นอกวิหาร

ห้องน้ำ ห้องครัว เดิมมักอยู่นอกตัววิหาร เป็นอาคารที่แยกออกไปต่างหาก ห้องน้ำอาจอยู่ใต้ถุนวิหารก็ได้ อย่างไรก็ตาม พบว่าภายหลังวิหารบางหลังได้มีการต่อเติมห้องครัวและห้องน้ำด้านบนหลังห้องประดิษฐานพระพุทธรูป มักพบในวิหารที่มีพื้นที่ว่างระหว่างห้องประดิษฐานพระพุทธรูปกับห้องนอนเจ้าอาวาสหรือห้องนอนพระสงฆ์ ซึ่งกลายเป็นทางเดินนำไปสู่ห้องน้ำห้องครัวด้านหลัง เช่น วิหารวัดศรีบุญเรือง วัดบ้านเมืองปอน วัดหัวเวียง เป็นต้น ยกเว้นวัดต่อแพที่สร้างห้องน้ำไว้บนจอยด้านข้างอาคาร

เมื่อพิจารณาถึงการยกพื้นในผังวิหารไทใหญ่ พบว่าพื้นที่ส่วนของห้องประดิษฐานพระพุทธรูปจะมีความสูงที่สุด รองลงมาเป็นพื้นที่สูงซึ่งประกอบพิธีกรรมกับพื้นที่ห้องนอนเจ้าอาวาส รองลงมาเป็นโถงสำหรับฆราวาสนั่ง ความแตกต่างของความสูงจากการยกพื้นนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้ใช้งานในส่วนนั้น ๆ คือ ห้องประดิษฐานพระพุทธรูปมีความสำคัญที่สุด รองลงมาเป็นคณะสงฆ์ เจ้าอาวาส และที่มีความสำคัญน้อยสุดคือ ฆราวาส ความสำคัญนี้ยังปรากฏในส่วนของการยกเพดานให้สูงขึ้นเช่นกัน โดยบริเวณห้องประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนฝาเพดานจะถูกยกขึ้นให้สูงตามพื้นที่ยกสูงขึ้น วิหารบางหลังได้เจาะช่องแสงให้แสงภายนอกเข้ามาภายในห้องประดิษฐานพระพุทธรูปนี้ เพื่อเพิ่มความสำคัญให้กับพระพุทธรูป เช่น วิหารวัดจองสูง วัดจองกลาง เป็นต้น ส่วนห้องนอนเจ้าอาวาสและพระสงฆ์จะมีความสูงของฝาเพดานเท่ากัน เพียงแต่ได้แบ่งหลังคาเป็นผืนย่อยคลุมในแต่ละพื้นที่

การหันหน้าอาคารและการหันพระพักตร์พระพุทธรูปในวิหารไทใหญ่ พบว่ามักหันหน้าไปทางทิศเหนือ ในกลุ่มตัวอย่างทั้ง 10 วัด มีเพียงวัดหัวเวียงเท่านั้นที่หันหน้าอาคารและพระพุทธรูปไปทางทิศตะวันออก แต่วิหารวัดก้ำก้อที่หันหน้าอาคารไปทางทิศเหนือได้ประดิษฐานพระประธานให้หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ส่วนพระพุทธรูปอื่น ๆ ที่อยู่รอบพระประธานทั้งซ้ายและขวา หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ

1. ชุมบันไดทางขึ้น
2. ระเบียง
3. โถง
4. ห้องประดิษฐานพระพุทธรูป
5. ห้องนอนเจ้าอาวาส
6. ห้องนอนพระลูกวัด
7. ห้องครัว
8. ห้องน้ำ

ภาพที่ 4 ผังวิหารวัดหัวเวียงแสดงการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ภายในวิหาร

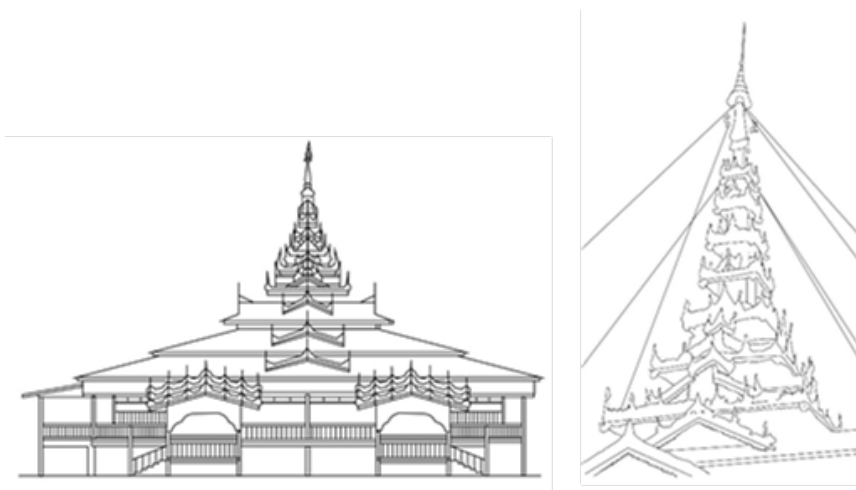
(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

หลังคาวิหารไทใหญ่

รูปแบบหลังคาวิหารไทใหญ่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ได้แก่

1. หลังคาแบบยอดปราสาท ได้แก่ วิหารวัดจองคำ วัดพระธาตุดอยกองมู และวัดหัวเวียง
2. หลังคาแบบจั่วยกคอสองชั้นขึ้น ได้แก่ วิหารวัดก้ำก่อ วัดจองกลาง วัดกลาง วัดขุ่ม วัดคำโน วัดจองสูง วัดบ้านเมืองปอน และวัดต่อแพ

หลังคายอดปราสาท เป็นหลังคาที่ได้รับรูปแบบมาจากศิลปกรรมพม่า ที่เรียกว่า Pyatthat ตรงกับคำว่าปราสาท ในภาษาสันสกฤต หมายถึงเรือนที่มียอดเป็นชั้น ๆ (Royal Academy 2013, 716) หลังคายอดปราสาทในสถาปัตยกรรมพมามีจำนวน 3 ชั้น 5 ชั้น และ 7 ชั้น ตามลำดับความสำคัญของอาคารและตามศักดิ์ของผู้สร้าง อย่างไรก็ตาม ในการสร้างอาคารหลังคายอดปราสาทของไทใหญ่ได้คลายความเข้มข้นเรื่องนี้ลง โดยหลังคาจะมียอดปราสาทที่ขึ้นขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์ของผู้สร้างมากกว่า โดยลักษณะหลังคายอดปราสาทวิหารไทใหญ่นี้ยังแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะย่อย ได้แก่ หลังคาแบบประเพณีนิยมที่สืบมาจากพม่าและหลังคาแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกที่ผ่านมาจากพม่า หลังคายอดปราสาทแบบประเพณีนิยมที่สืบมาจากพม่า โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ตีเป็นกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัส เรียงซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้น มีแกนไม้อยู่ตรงกลาง แต่ละชั้นที่เรียกว่า คอสอง มีระยะห่างกันไม่มาก หน้าจั่ว ไม่มีเสารองรับ และประดับตกแต่งด้วยลายเครือแบบไทใหญ่ พม่า ปลียอดปราสาทคล้ายกับปลียอดเจดีย์มอญ-พม่า เช่น วิหารวัดพระธาตุดอยกองมู วัดจองคำ วัดหัวเวียง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบที่วิหาร ในอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เช่น วัดเปียงหลวง วัดฟ้าเวียงอิน เป็นต้น

ภาพที่ 5 หลังคายอดปราสาทแบบประเพณีนิยมที่สืบมาจากพม่า วัดจองคำ

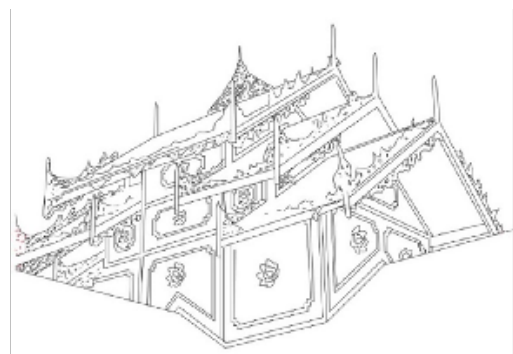
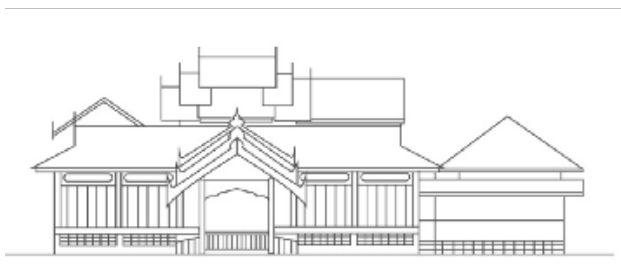
(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

หลังคายอดปราสาทแบบตะวันตก โครงสร้างหลังคาเป็นไม้กรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัสเรียงซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้นโดยมีแกนไม้อยู่ตรงกลาง แต่ละชั้นที่เรียกว่า คอสอง มีระยะห่างกันมากกว่าหลังคายอดปราสาทแบบประเพณีนิยม เนื่องจากความกว้างของคอสองที่มีมากจึงทำให้ต้องมีเสารองรับหน้าจั่ว ส่วนยอดมีลักษณะพิเศษเป็นกรวยขนาดใหญ่ สูง เช่น วิหารวัดศรีบุญเรือง วิหารพลาละแข่งวัดหัวเวียง เป็นต้น และมักประดับด้วยลวดลายใบอะแคนทัส

ภาพที่ 6 หลังคายอดปราสาทแบบตะวันตกวัดศรีบุญเรือง
(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

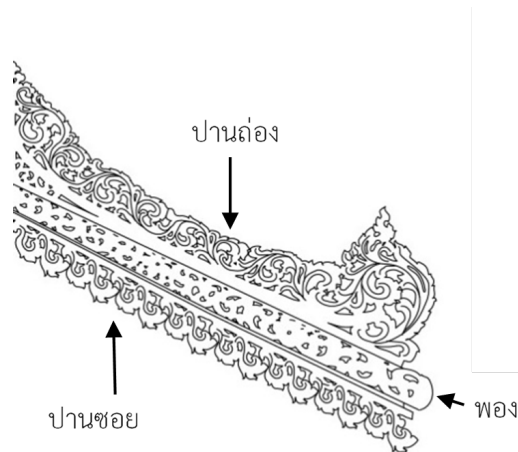
หลังคาจั่วยกคอสองซ้อนขึ้น เป็นหลังคาจั่วที่ซ้อนกันหลายชั้น โดยยกคอสองระหว่างจั่วแต่ละชั้น ได้แก่ วิหารวัดก้ำก้อ วัดจงกลาง วัดกลาง วัดขุ่ม วัดคำโน วัดจงสูง และวัดต่อแพ หลังคาในลักษณะนี้มักยกขึ้นเหนือส่วนห้องประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญที่สุด นอกจากนี้ยังพบที่วัดเวียงแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะการซ้อนขึ้นของหลังคาเช่นนี้ พบมากในเมืองสะเทิมและเมืองมะละแหม่ง เช่น วัดเจาง์ไโด เมืองสะเทิม สร้าง พ.ศ. 2419 เป็นต้น พม่าเรียก หลังคาทรงยวน (Chaturawong 2007, 59)

ภาพที่ 7 หลังคาจั่วยกคอสองซ้อนขึ้น วัดขุ่ม
(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

ลวดลายประดับวิหารไทใหญ่มักเป็นการฉลุลายแผ่นสังกะสี แต่ก็พบงานไม้ฉลุเช่นกัน ปรากฏในการตกแต่งพื้นที่ต่าง ๆ ของวิหาร ดังนี้

1. การตกแต่งไม้กระดานที่เป็นองค์ประกอบของไม้เชิงชาย กรอบหน้าจั่วของยอดปราสาท เป็นต้น ได้แก่ ลวดเครือไทใหญ่ ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ปานถ้อง หมายถึง ลวดลายที่ตกแต่งอยู่เหนือไม้กระดานปานชอย หมายถึง ลวดลายที่ตกแต่งอยู่ใต้ไม้กระดาน และพอง หมายถึง ลวดลายที่ใช้ตกแต่งส่วนตอนกลาง ปิดทับโครงสร้างไม้กระดาน

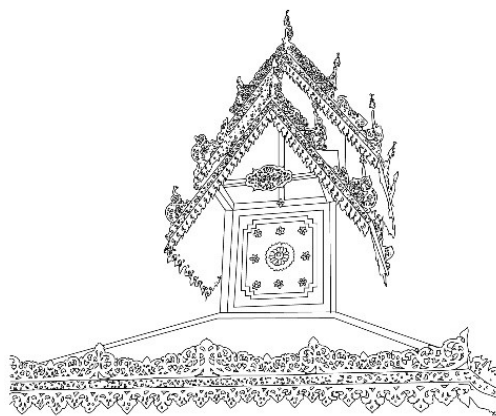

ภาพที่ 8 ชื่อเรียกองค์ประกอบลวดเครือไทใหญ่

(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

ลายเครือไทใหญ่มักพบเป็นลายเครือใบไม้ เช่น ลายปานถ้องวิหารวัดจองคำ วัดจองกลาง วัดพระธาตุดอยกองมู วัดหัวเวียง วัดขุ่ม วัดต่อแพ และวัดบ้านเมืองปอน เป็นต้น ลายเครือใบไม้แบบลายฝรั่ง เช่น ลายปานถ้องวิหารวัดคำใน เป็นต้น ลายแถวนกเปเลว เช่น ลายปานชอยวิหารวัดจองคำ วัดหัวเวียง วัดต่อแพ เป็นต้น และลายแถวดอกไม้ เช่น ลายปานชอยวิหารวัดจองกลาง วัดพระธาตุดอยกองมู วัดบ้านเมืองปอน เป็นต้น

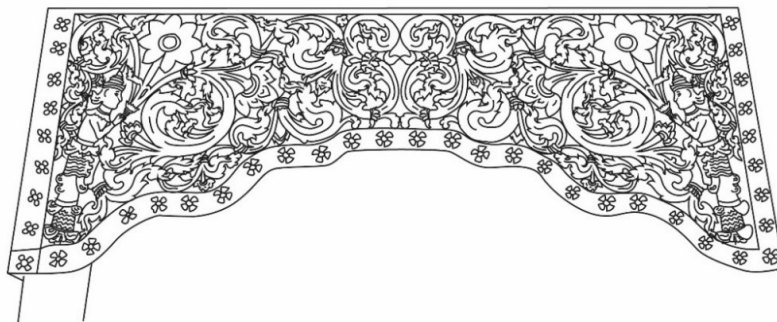
2. การตกแต่งในส่วนของคอสองของหลังคาจั่วยกคอสองซ้อนชั้น มักพบเป็นงานประดับกระจุกดอกไม้กลีบซ้อนกัน 2 ชั้น ในตอนกลาง ภายในกรอบสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้ 12 ชั้นใน และกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัสชั้นนอก

ภาพที่ 9 ชื่อเรียกองค์ประกอบลวดเครือไทใหญ่

(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

3. การตกแต่งพื้นที่ระหว่างเสา 2 ต้น ในองค์ประกอบของเสาซุ้มบันไดทางขึ้น เสากรอบประตูทางเข้า เสากรอบประตูห้องประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นต้น มักเป็นรูปเทวดา อาทิ ลวดลายประดับซุ้มห้องประดิษฐานพระพุทธรูปในวิหารวัดหัวเวียง เป็นไม้รูปเทพพนมครึ่งองค์ ในรูปหน้าเฉียง แบบเทวดาพม่า หรือลวดลายประดับซุ้มบันไดทางขึ้นวิหารวัดขุ่ม เป็นไม้แกะสลักลักษณะเป็นเทวดาร่ายรำ ท่ามกลางเครือดอกไม้แบบเทวดาภาคกลาง และเทวดาประทับยืน พนมมือ ถือลายเครือกนก แบบเทวดาพื้นเมือง หรือลวดลายประดับซุ้มบันไดทางขึ้นวิหารวัดต่อแพ เป็นไม้แกะสลักรูปเทวดาประทับนั่งคุกเข่าพนมมือ แบบเทวดาพื้นเมือง

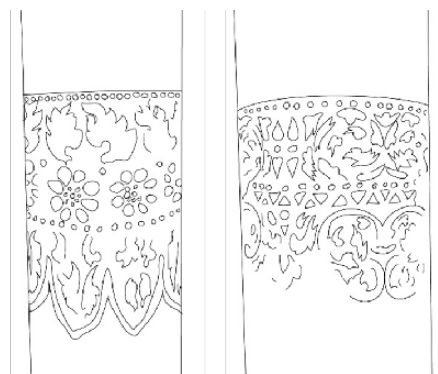

ภาพที่ 10 การตกแต่งหน้าบันซุ้มบันไดทางขึ้นวิหารวัดขุ่ม เป็นงานไม้แกะสลักรูปเทวดา ล้อมรอบด้วยลายเครือ
(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

บริเวณตอนกลางของซุ้มบันไดทางขึ้นหรือด้านบนเสากลางในวิหาร มักมีการประดับนกยูงรำแพนเป็นไม้แกะสลัก ชาวไทใหญ่เชื่อว่า นกยูงเป็นสิ่งมงคล นำโชคดีและปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ส่วนเสากลางในวิหาร โดยเฉพาะเสาห้องประดิษฐานพระพุทธรูปและเสาห้องเจ้าอาวาส มักจะมีการเขียนลายคำลุลายในบริเวณโคนเสา สูงจากพื้นประมาณ 1 เมตร ตัวเสาจะทาสีทอง ส่วนดินเสาทาสีแดง ระหว่างตัวเสากับดินเสาจะประดับลวดลายบนพื้นสีแดงหรือสีดำ ในลักษณะลวดลายประดิษฐ์ได้รับอิทธิพลล้านนา

ภาพที่ 11 ลวดลายเสาวิหารวัดก้าก่อ
(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

ภาพที่ 12 ลวดลายเสาวิหารวัดบ้านเมืองปอน
(© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

นอกจากนี้ บริเวณหน้าวิหารไทใหญ่ มักปรากฏอาคารที่แยกออกมาต่างหากสำหรับใช้ประดิษฐานพระอุปัศฌาย์ ความเชื่อของชาวไทใหญ่เกี่ยวกับพระอุปัศฌาย์มีว่า ท่านเป็นพระอรหันต์สาวกที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน มีฤทธิ์สามารถป้องกันแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ได้ ดังเช่นการป้องกันพระยามารที่เข้ามารบกวนการประกอบพิธีบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระอุปัศฌาย์จะขึ้นมาจากทะเลแปลงกายเป็นสามเณร ออกโปรดสัตว์และโปรดข้าวเมือก ก่อนเวลารุ่งอรุณ หากบุคคลใดได้ทำบุญตักบาตรพระอุปัศฌาย์แล้ว บุคคลนั้นถือว่าเป็นผู้มีบุญ จะทำให้บังเกิดสิริมงคลแก่ชีวิต เจริญรุ่งเรือง มีโชคลาภ แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่าง ๆ ด้วยเหตุที่เชื่อว่าท่านจำพรรษาอยู่ในทะเล ชาวไทใหญ่จึงสร้างหอพระอุปัศฌาย์ไว้กลางน้ำ ภายในประดิษฐานพระอุปัศฌาย์ลักษณะเป็นประติมากรรมพระสงฆ์ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แหงนพระศอ ทอดพระเนตรขึ้นไปด้านบน บนพระเพลา มีบาตร พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร พระหัตถ์ขวาล้วงเข้าไปในบาตร บางครั้งบนพระเศียรมีใบบัวคลุม ทรงห่มจีวรเฉียง จีวรเป็นริ้วอย่างเป็นธรรมชาติ เหตุที่ประติมากรรมพระอุปัศฌาย์ต้องแหงนพระศอขึ้นด้านบน เพราะสร้างจากประวัติ คัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา และวรรณกรรมไทใหญ่ที่ระบุว่า ท่านจำพรรษาในมหาสมุทร เมื่อจะฉันภัตตาหารจึงต้องแหงนคอขึ้นมองดูดวงอาทิตย์ ด้วยเกรงว่าจะล่วงเลยเวลาเที่ยงวัน

มีความเชื่อพระอุปัศฌาย์ที่ต่างออกไปมาก เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปัศฌาย์ 8 รูป ในจำนวนนี้ดับขันธไปแล้ว 4 รูป อีก 4 รูป ยังมีชีวิตอยู่ในมหาสมุทร ดังนี้ รูปที่ 1 พระมหากัสสปะ พระศพออยู่ในถ้ำบนภูเขาเวปุระ รูปที่ 2 พระสุกะละกะ พระศพออยู่ในถ้ำบนภูเขาทุตะมะ รูปที่ 3 พระธรรมพะละกะ พระศพออยู่ในถ้ำบนภูเขามะกุละ รูปที่ 4 พระสาระเจยะกะ พระศพออยู่ในถ้ำบนภูเขาเวมิคสะ รูปที่ 5 พระอุปัศฌาย์ อาศัยในวัดในมหาสมุทรด้านทิศใต้ รูปที่ 6 พระอนุระธา ในมหาสมุทรด้านทิศตะวันออก รูปที่ 7 พระนารัททะกะ ในมหาสมุทรด้านทิศเหนือ รูปที่ 8 พระธรรมะสาระกะ ในมหาสมุทรด้านทิศตะวันตก (Pradit, 1-4) ความเชื่อนี้คงเป็นความเชื่อในสมัยหลังที่มีการขยายความออกจากความเชื่อเดิม โดยอาจมีต้นแบบจากความเชื่อที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตซึ่งมีพระนามแตกต่างกันก็ได้

เรื่องราวของพระอุปัศฌาย์นี้ ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกแต่อย่างใด ในเถรคาถาที่กล่าวถึงพระเถระจำนวน 264 รูป ทั้งในอุปทานที่กล่าวถึงพระเถระจำนวน 540 รูป ก็ไม่ปรากฏนามพระอุปัศฌาย์แต่อย่างใด แต่ชื่อของท่านได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์โอศกาวทานของพระภิกษุสรวาสดีวาทีน และคัมภีร์บาลียุคหลัง คือ คัมภีร์โลกบัญญัติ ส่วนในไทย พบในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น ทั้งยังพบในวรรณกรรมไทใหญ่ที่มีเนื้อหาแตกต่างไปจากคัมภีร์ข้างต้น สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงเนื้อหาเรื่องพระอุปคุตในคัมภีร์ต่าง ๆ (© Sirisak Apisakmontree 21/02/2021)

พระอุปคุต	คัมภีร์อโศกาวทาน	คัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา	ไทใหญ่
อายุสมัย	พระเจ้าอโศก	พระเจ้าอโศก	ไม่ระบุ
บิดามารดา	คุปตะ พ่อค้ำน้ำหอม	-	อุปฮีสสีละดาบส-พระนาง มัจฉาเทวี
สถานที่อยู่	มฤรา	-	ราชคฤห์
มูลเหตุการบวช	ชักนำของพระศานกवासิน	-	-
การบรรลु	อุปคุตได้แสดงธรรมแก่นาง โสเภณีชื่อว่าสวทตตา จน บรรลุโสดาบัน ส่วนพระอุป คุตบรรลुเป็น พระอนาคามี จากข้อธรรมของตนเอง	-	อายุ 7 ขวบ พระอินทร์แปลง กายเป็นยักษ์ฉนิอุ้มเอาอุปคุต เหาะขึ้นไปบนท้องฟ้า
ความชำนาญ	การแสดงธรรม	ปราบมาร	-
วิธีปราบมาร	ปราบมารที่มาขัดขวางการ แสดงธรรม	ปราบมารที่มาทำลายงาน ฉลอง พระธาตุที่พระเจ้า อโศกจัดขึ้น	-
เมืองที่ปราบมาร	มฤรา	ปตลิสบุตร	-
ที่จำพรรษา	วัดนภฎิกอรัญญิกवास บนภูเขาอรุณณะ	-	ในมหาสมุทร
นิพพาน	-	-	ยังไม่นิพพาน

ในคัมภีร์อโศกาวทาน คัมภีร์โลกบัญญัติ และคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา มีเนื้อหาเรื่องพระอุปคุตไปในทำนองเดียวกัน กล่าวคือ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ท่านมีบิดาชื่อคุปตะเป็นพ่อค้ำน้ำหอม เกิดที่เมืองมฤรา มูลเหตุที่ได้บวชเพราะการชักชวนของพระศานกवासิน ได้แสดงธรรมแก่นางโสเภณีชื่อว่าสวทตตา จนบรรลุโสดาบัน ส่วนพระอุปคุตบรรลุเป็นพระอนาคามีจากข้อธรรมของตนเอง ท่านมีฤทธิ์สามารถปราบมารที่มาขัดขวางการแสดงธรรมที่เมืองมฤราตามคัมภีร์อโศกาวทาน หรือปราบมารที่มาทำลายงานฉลองพระธาตุที่พระเจ้าอโศกจัดขึ้นที่เมืองปตลิสบุตรตามคัมภีร์โลกบัญญัติ และคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ท่านจำพรรษาที่วัดนภฎิกอรัญญิกवास บนภูเขาอรุณณะ ซึ่งเป็นวัดของพระศานกवासิน ส่วนในวรรณกรรมไทใหญ่ อธิบายเรื่องราวของพระอุปคุตต่างออกไปว่าท่านเป็นบุตรของอุปฮีสสีละดาบสกับพระนางมัจฉาเทวีที่เกิดในท้องปลา ท่านเกิดในป่าเขตเมืองราชคฤห์ อันเป็นที่อยู่ของพระดาบส อายุ 7 ขวบ พระอินทร์แปลงกายเป็นยักษ์ฉนิอุ้มเอาอุปคุตเหาะขึ้นไปบนท้องฟ้า ด้วยความกลัวตายจึงได้รวบรวมจิตให้เป็นสมาธิ จนบรรลุพระอรหันต์ แล้วลงไปจำพรรษาในมหาสมุทร โดยชาวไทใหญ่เชื่อว่าปัจจุบันพระอุปคุตยังไม่นิพพาน

สรุป

วัดไทใหญ่ที่ปรากฏในปัจจุบันมีรูปแบบที่สร้างขึ้นใหม่ หรือได้รับการบูรณะในภายหลัง วิหารที่สร้างในพุทธศตวรรษที่ 25 ได้แก่ วัดบ้านเมืองปอน วัดจงกลาง วัดจงสูง วัดขุ่ม วัดต่อแพ วัดก้าก่อ วิหารที่สร้างในต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ได้แก่ วัดคำโน (จองคำ) วัดพระธาตุตอยกองมู วัดหัวเวียง วัดจองคำ

รูปแบบวิหารไทใหญ่ทั้งหมดเป็นวิหารไม้ ยกพื้นสูง หันหน้าอาคารไปทางทิศเหนือ สามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

1. วิหารที่ป็นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีระเบียงด้านหน้า ได้แก่ วิหารวัดจองคำ วัดจงกลาง วัดก้าก่อ วัดหัวเวียง วัดจงสูง วัดต่อแพ และวัดคำโน มีทั้งที่มีห้องประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ติดผนังท้ายหลังวิหาร และห้องประดิษฐานพระพุทธรูปตั้งอยู่กลางวิหาร
2. วิหารที่ป็นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีระเบียงด้านหน้า ได้แก่ วิหารวัดพระธาตุตอยกองมู วัดขุ่ม และวัดบ้านเมืองปอน ทั้งหมดมีห้องประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ติดผนังท้ายหลังวิหาร

อย่างไรก็ตาม วิหารไทใหญ่ทั้ง 2 รูปแบบ มีการแบ่งพื้นที่ภายในในลักษณะเดียวกัน คือ มีบันไดทางขึ้นหลักด้านหน้า บันไดมีชานนอกก่อนเข้าสู่ระเบียงวิหาร ภายในมีชานในหรือชานเล่นที่เชื่อมต่อห้องต่าง ๆ ด้านในวิหาร โดยห้องประดิษฐานพระพุทธรูปส่วนใหญ่อยู่ด้านหลังติดผนังท้ายวิหาร ส่วนน้อยอยู่กลางพื้นวิหาร ห้องนอนเจ้าอาวาสอยู่ทางขวามือของห้องประดิษฐานพระพุทธรูป ห้องนอนพระสงฆ์อยู่ทางซ้ายมือของห้องประดิษฐานพระพุทธรูป ภายหลังจึงมีการต่อเติมห้องครัวและห้องน้ำด้านหลังห้องประดิษฐานพระพุทธรูป รวมทั้งมีการทำบันไดทางขึ้นลงวิหารในบริเวณห้องครัวหรือห้องน้ำที่ต่อขึ้นใหม่นี้ด้วย

รูปแบบหลังคาวิหารไทใหญ่เป็นสิ่งที่โดดเด่น มี 2 ลักษณะ คือ หลังคาแบบยอดปราสาทที่ได้รับอิทธิพลมาหรือตะวันตก ได้แก่ วิหารวัดจองคำ วัดพระธาตุตอยกองมู วัดหัวเวียง และหลังคาแบบจั่วยกคอสองซ้อนชั้น ได้แก่ วิหารวัดก้าก่อ วัดจงกลาง วัดกลาง วัดขุ่ม วัดคำโน วัดจงสูง และวัดบ้านเมืองปอน

ลวดลายที่ใช้ในการประดับตกแต่งวิหาร มักเป็นการฉลุลายแผ่นสังกะสี แต่ก็พบงานไม้ฉลุเช่นกัน ปรากฏในการตกแต่งพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่ การตกแต่งไม้กระดานที่เป็นองค์ประกอบของไม้เชิงชาย กรอบหน้าจั่วของยอดปราสาท การตกแต่งพื้นที่ระหว่างเสา 2 ต้น ในองค์ประกอบของเสาขั้มนบันไดทางขึ้น เสากรอบประตูทางเข้า เสากรอบประตูห้องประดิษฐานพระพุทธรูป การตกแต่งในส่วนของคอสองของหลังคาจั่วยกคอสองซ้อนชั้น นอกจากนี้ยังพบงานปิดทองฉลุลายในบริเวณเสาภายในวิหาร โดยด้านหน้าวิหารมักสร้างหอบประดิษฐานพระอุคุตไว้กลางน้ำ

References

- Chao Hong Yin. *Phongsawadan Mueang Thai (khrua mueang ku mueang)*. [Chronicles of Thai]. Translate by witthayasakphan, S. Bangkok: Matichon, 2001.
- Phumsak, C. *Khwam Pen Ma Khong Kham Sayam Thai Lao Lae Khom Lae Laksana Thang Sangkhom Khong Chue Chonchat*. [The history of the words Siam, Thai, Lao and Khmer, and the social nature of the names of peoples.]. Bangkok: Sayam, 2001.
- Chaturawong, C. “Wat Phama Nai Changwat Chiang Mai Lae Lampang. [Burmese temples in Chiang Mai and Lampang provinces].” *Najua* 6, (September 2007); 59.
- Rueangwiset, P. *Ngiao Chan Tai Nai Mae Hong Son*. [Ngao Shantai in Mae Hong Son]. Bangkok: Sankhadi, 1993.
- Kromphranarathippraphanphong, P. *Phongsawadanthaiyai*. [Tai Yai Chronicles]. Nonthaburi: Sipanya, 2018.
- Mahachulalongkon ratwitthayalai. *Phratraipidoki*. [Tripitaka]. Bangkok: Mahachulalongkon ratwitthayalai, 1996.
- Royal Academy. *Photchananukrom*. [Dictionary]. Bangkok: Siriwatthana Inter Print, 2013.
- Na Thalang, S. and Ritphen, S. *Khatichon Nai Boribotkhamphromdaen Ngai Poi Thai Yai Nai Changwat Chiang Mai*. [Folklore in a cross border context Ngai Poi Tai Yai in Chiang Mai]. Bangkok: Maha Chulalongkorn University Press, 2015.
- Somdetkromphrayadamrongrathanuphap. *Thiao Mueang Phama*. [Myanmar city trip]. Bangkok: Charoenratkanphim, 1971.
- Saranat (alias). *Yiam Thai Ahom Sailueat Khong Rao*. [Visiting Thai Aom, our bloodline]. Bangkok: Sayamparithat, 2012.
- The Committee of Documents and Archives in the Organizing Committee of His Majesty the King Culture. *Watthanatham phatthana kan thang prawattisat ekkalak lae phumpanya changwat mae hong son*. [Historical development Identity and Wisdom Mae Hong Son Province]. Bangkok: Khurusapha, 1999.